

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ У ДОРОВКУ НАУКОВЦІВ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті розглядаються проблеми освіти дорослих у західному регіоні України у різні періоди, шляхи розв'язання питання анальфабетизму, принципи сучасної андрагогіки та причини небажання продовжувати навчання сучасних дорослих людей.

Ключові слова: західний регіон України, освіта дорослих, процес навчання, особливості дорослих учнів, принципи, методи, форми.

Уся історія становлення і розвитку навчання людини як самостійній області його діяльності вказує на те, що навчання має бути безперервним і адаптивним. Оскільки персонал підприємств складають дорослі люди, то навчання повинно здійснюватися з урахуванням їх вікових, соціально-психологічних, національних і інших особливостей. На це і спрямована сучасна педагогічна наука андрагогіка: галузь педагогічної науки, що розкриває теоретичні й практичні проблеми навчання, виховання і освіти дорослої людини протягом усього його життя.

Мета нашої статті – показати напрями роботи в сфері освіти дорослих Західного регіону України на основі сучасних педагогічних досліджень.

У широкому сенсі андрагогіку слід розуміти як науку особистої самореалізації людини протягом усього його життя. Як відомо, частина людей реалізується у молодому віці, але багато хто розкривається поступово, накопичуючи знання, досвід, уміння і навички протягом усього свого життя. Це підтверджують дослідження І. Воробей, Т. Завгородньої, Єжи Поточного, Л. Тимчук, Б. Ступарика та ін., в яких доведено, що андрагогіка сприяє розкриттю особи, допомагає знайти своє місце в житті, реалізувати свої приховані здібності.

Аналізуючи сучасну педагогічну (андрагогічну) теорію і практику можна стверджувати, що сучасна освіта дорослих часто ігнорує свою історію і традиції. Тому існує потреба опрацювання і поширення результатів досліджень та відповідного досвіду в цій сфері в минулому, об'єктивної їх оцінки та вивчення можливостей їх творчого використання в сучасних умовах.

Так, у другій половині XIX ст. едукативні товариства розповсюджували серед робітників, ремісників і селян насамперед практичні знання із сфери професійного і суспільного життя та знання про народ, які сприяли усвідомленню його політичної життєздатності і пошануванню власних вартостей.

За дослідженням Є. Поточни, серйозну еволюцію пройшли методи навчання і учіння дорослих. В епоху просвітництва вони нагадували методи, які застосовували в школах і університетах. Пізніше з'явилися нові методи: учитель як оповідач передавав знання через розповідь і спів, розбуджував ентузіазм слухача опираючись на цінності та зразки життя. В XX столітті методи масової едукативної роботи втрачали свою привабливість праці в групах і курсовому навчанні, а учасники освітньої праці ставали суб'єктом підготовки, розвивали зацікавленість і суспільну активність. Методи традиційного шкільного навчання поволі відмирили, завдяки чому навчання й учіння дорослих ставало більш захоплюючим і підлягало змінам. Про це яскраво свідчать скандинавські зразки, коли у гуртках вечірнього навчання учасники виконували роль учителя відповідно до лозунгу "кожний навчається сам" [2, 7].

На Буковині ще в кінці XIX століття започатковано розвиток формальної освіти дорослих. Відповідно до австро-угорського державного (від 2.05.1883 р.) і крайового (від 20.03.1894 р.) законів при сільських школах введено обов'язковий курс повторного навчання для 14-15-річних випускників народних шкіл задля повторення і поглиблення набутих ними знань. Окремим розпорядженням Крайової Шкільної Ради (КШР) Буковини від 25 вересня 1894 р. дозволялося відвідування повторного курсу особам до 20 років, що дає підстави вважати його однією з організаційних форм освіти дорослих. Такі курси проводили місцеві вчителі з 1 листопада до кінця квітня кожного навчального року. Відповідно до статі створювалися два відділення; дні та час занять установлювала повітова ШР з урахуванням місцевих умов. КШР контролювала діяльність курсів та забезпечувала їх фінансування. Завершення

курсу підтверджувалося свідоцтвом, у якому фіксувалася навчальна успішність слухача, його поведінка й старанність [3, 8].

З метою залучення українців Галичини до господарювання і суспільної діяльності необхідно було насамперед ліквідувати неграмотність населення краю, що вимагало цілеспрямованої діяльності освітньо-культурних організацій. У 90-х роках ХІХ – на початку ХХ ст. до її вирішення залучали, як правило, учителів шкіл, свідому інтелігенцію і просто грамотних людей, які керували гуртками для анальфabetів, не маючи спеціальної для цього підготовки і належного науково-методичного забезпечення.

На початку ХХ ст. розвиткові теорії освіти дорослих сприяли успіхи психологічної науки. Педагоги дійшли висновку, що кожного можна вчити без обмеження віку, а розум людини розвивається до пізньої старості. При цьому наголошувалося, що освіта дорослих не має заміняти шкільну, а повинна бути окремим освітнім вогнищем, яке уможливорює здобуття загальної освіти кожною людиною.

Навчання дорослих мало слугувати пізнанню явищ і законів природи та суспільства, бути “мотором” для вдосконалення й цивілізаційного піднесення широких мас, позитивно впливати на розум, моральність і естетичні смаки, ушляхетнювати почуття вихованців. Водночас навчання повинно було розбудити потребу знань, самоосвіти і самовиховання, сформувати уміння користуватися різноманітними формами й осередками освіти.

Високий рівень анальфabetизму і соціально-господарські потреби загострили проблему освіти дорослих в краї. До акції боротьби з неписьменністю включилися культурно-освітні товариства і політичні партії з різними ідейними програмами та церковна влада. Вони популяризували знання, формували суспільно-політичну свідомість, учили і виховували громадян у національному дусі. Їх діяльність відчутно вплинула на розвиток народного шкільництва, організацію освіти дорослих та піднесення суспільно-політичної свідомості національних груп краю. Таким чином, у результаті освітніх змагань різні нації, а передусім українці і поляки, в другій половині ХІХ - на початку

XX ст. виразно виявили свої державницькі та національні устремління, які утверджувалися в політичній й частково господарській діяльності, а зокрема в поширенні науки, освіти і культури. Українці, маючи на меті потребу згуртування нації і створення власної держави, випрацювали загальну історію й історію національної культури, організували середні й фахові приватні школи, розбудовували народне шкільництво, готували своїх учителів і шкільні підручники, а також розвинули широкомасштабну діяльність суспільно-культурних і освітніх організацій. В той же час поляки в результаті широкого залучення національної інтелігенції, високої активності вчителів, діяльності крайової адміністрації, прийняття краєвим сеймом вигідних для поляків законів (завдяки більшості в крайовому сеймі) створили в Галичині оплот польської науки, освіти і культури [1, 9].

Осередками, в яких концентрувалася така культурно-освітня робота, стали *читальні*. Вони користувалися великою популярністю, про що свідчить суттєве зростання їх кількості: у 1891 році діяло 5 читалень, у кінці 30-х років – 3208. У неділю, в свята у читальнях проводилися лекції, часто з використанням проекційної апаратури; читалися науково-популярні виклади та реферати з будь-якої сфери знань людини. Особлива увага зверталася на подання відомостей з української історії, літератури, географії тощо. Організовувалися загальноосвітні та господарсько-економічні курси, створювалися крамниці, позичкові каси, рільничо-господарські та промислові спілки. Одними із найбільш успішних, дійових та безпосередніх засобів виховного впливу були театральні гуртки й народні театри, за допомогою чого поживавлювалася робота читалень, збагачувалася та поглиблювалася національна свідомість й громадянська активність галичан, зберігалися, примножувалися звичаї, обряди, пісні українського народу [1, 11].

У повоєнний час, коли акцент в освітній діяльності робився на самоосвіту і самовиховання, при читальнях засновувалися самоосвітні гуртки, які з часом обирали різні напрями: історичний, літературний, математичний тощо, завданням яких було згуртування членів читальні для спільної праці над

поширенням і поглибленням освіти, виховання їх грамотними людьми, свідомими своїх прав та обов'язків. Для цього використовувалися читання книжок, часописів, журналів, підбір відповідних лекцій, рефератів, наукових засобів для поглиблення відомостей з окремих галузей знань, проведення курсів тощо [1, 14].

При читальнях діяли хори та драматичні гуртки, організовувалися концерти, проводилися свята, присвячені ювілеям літературної творчості, роковинам Т. Шевченка, І. Франка, М. Шашкевича та відзначалися різні історичні річниці, свято книжки, матері і т.д. У програму діяльності читалень входила також боротьба з алкоголем та курінням.

Важливу роль у розширенні світогляду галицької суспільності відводилося *бібліотекам*, які організовувалися при читальнях і діяли як окремі освітні центри. Для поліпшення стану бібліотечної справи, розповсюдження книжок, виданих рідною мовою, у віддалених куточках краю були створені мандрівні бібліотеки.

У кінці XIX – на початку XX ст. прогресивні діячі освітнього руху звертають увагу на нову для галицької суспільності форму освіти дорослих – народний університет, що знайшла широке розповсюдження у країнах Скандинавії, Англії, Німеччині. Справою народних університетів у Галичині займалося товариство “Просвіта” та спеціально створене “Товариство українських наукових викладів ім. П. Могили”. Базою для організації таких університетів стали різноманітні курси (“вищі курси народної освіти”), які організовувалися товариствами “Просвіта”, “Рідна школа”, “Сільський господар”, “Повітовий союз кооперативів” та ін.

До першої світової війни в краї діяли народні університети у Чернівцях, Львові та у селі Черче під Рогатином. Їх метою було за відносно короткий час дати освіту з багатьох галузей знань особам, які не мали можливості навчатися на фахових довготривалих та платних курсах, розширити їхній світогляд. А випускник мав стати людиною, якій були б притаманні риси освіченої,

культурної, економічно грамотної особи, яка би боролася з корупцією, деморалізацією суспільства [1, 12].

У 1970 р. М. Ш. Ноулс видав фундаментальну працю по андрагогіці “Сучасна практика освіти дорослих. Андрагогіка проти педагогіки”. У ній він сформулював основні положення андрагогіки: дорослій людині, яка навчається; вона, будучи особою, що сформувалася, ставить перед собою конкретні цілі навчання, прагне до самостійності, самореалізації, самоврядування; доросла людина має професійний і життєвий досвід, знання, уміння, навички, які мають бути використані в процесі навчання; дорослий шукає швидкого застосування отриманих при навчанні знань і умінь; процес навчання значною мірою визначається тимчасовими, просторовими, побутовими, професійними, соціальними чинниками, які або обмежують, або сприяють йому; процес навчання організований у вигляді спільної діяльності того хто навчається і повчального на усіх його етапах.

Андрагогіка замість лекційних переважно передбачає практичні заняття, часто експериментального характеру, дискусії, ділові ігри, кейси, рішення конкретних виробничих завдань і проблем. Крім того, міняється підхід до отримання теоретичних знань. На перше місце виходять дисципліни, що містять інтегрований матеріал по декількох суміжних галузях знань (міждисциплінарні).

Як негативне явище слід зазначити, що процеси сприйняття, запам'ятовування, мислення у дорослої людини протікають не так продуктивно, як у дитини або підлітка. У зв'язку з цим першорядну вагу приділяють методології, методам, способам навчання, наприклад використання мнемонічних прийомів запам'ятовування.

Крім того, доросла людина має сталі ментальні моделі, позитивний для нього як індивідуума досвід соціальної поведінки, професійної діяльності тощо. Проте цей досвід застаріває, індивідуальні ментальні моделі входять у протиріччя із загальними (корпоративними) цілями, навичками і вимогами, що

обумовлює труднощі в навчанні дорослої людини, коли потрібне не лише “привити” нового, а й “видалення” старого, такого, що зжило себе.

Сучасна наука виділяє наступні основні принципи андрагогіки:

1. Принцип пріоритетності самостійного навчання складання програм навчання, підбір і тиражування учбового матеріалу, придбання і створення повчальних комп'ютерних програм; забезпечує можливість неспішного ознайомлення з учбовими матеріалами, запам'ятовування термінів, понять, класифікацій, осмислення процесів і технологій їх виконання. Значну допомогу в цьому надає сучасне дистанційне навчання.
2. Принцип спільної діяльності що навчається з одногрупниками і викладачем при підготовці і в процесі навчання виявлення потреб потреб, що навчаються і виробничих.
3. Принцип використання позитивного життєвого досвіду (соціального і професійного), практичних знань, умінь, навичок навчання, заснований на активних методах навчання, стимулюючих творчу роботу тих, що навчаються. З іншого боку, увага повинна приділятися й індивідуальній роботі - написанню рефератів, кейсів (за взірцем), створенню методичних схем і описів, які потім можуть пропрацювати до стандарту підприємства. Індивідуальна робота полягає і в діалозі людини, що навчається і викладача (аналітика, когнітолога) спрямованому на взаємну передачу інформації і знань. При цьому здійснюється формалізація емпіричних знань.
4. Принцип коригування застарілого досвіду і особових установок, нових знань, що перешкоджають освоєнню. Тут може використовуватися як професійний, так і соціальний досвід, який вступає у протиріччя з вимогами часу, з корпоративними цілями.
5. Принцип індивідуального підходу до навчання на основі особистих потреб, з урахуванням соціально-психологічних характеристик особи і тих обмежень, які накладаються його діяльністю, наявністю вільного часу, фінансових ресурсів тощо. В основі індивідуального підходу знаходиться оцінка особи, що навчається, аналіз його професійної діяльності, соціального статусу і характеру взаємин в колективі. Попередні інтерв'ю, анкетування, тестування дозволяють побудувати соціально-психологічний портрет того, що навчається.
6. Принцип елективності навчання

- означає надання тому, хто навчається свободи вибору цілей, змісту, форм, методів, джерел, засобів, термінів, часу, місця навчання, оцінювання результатів навчання. 7. Принцип рефлексивності заснований на свідомому відношенні до навчання, що, у свою чергу, є головною частиною самомотивації того, хто навчається. 8. Принцип потреби результатів навчання практичною діяльністю. Перед плануванням і організацією навчання необхідні дослідження й аналіз діяльності, що дозволить сформулювати цілі і завдання навчання. 9. Принцип системності навчання полягає у відповідності цілей і змісту навчання його формам, методам засобам навчання і оцінці результатів. 10. Принцип актуалізації результатів навчання забезпечується попередніми принципами: системності, практичній реалізації результатів навчання, індивідуального підходу, використання напрацьованого досвіду. 11. Принцип розвитку того, хто навчається - навчання має бути спрямоване на вдосконалення особи, створення здібностей до самонавчання, досягнення нової в процесі практичної діяльності людини.

Для максимально ефективного досягнення цілей освіти дорослих, на нашу думку, необхідне ділення по різних вікових категоріях (поколінням): до 25 років, від 25 до 45 років, понад 45 років.

Перша категорія ділиться на дві групи - що мають і не мають професійної освіти. Відповідно до перших необхідно дати цю освіту з тим, щоб вони включилися в професійну діяльність, організувавши виробничі учбові класи. Другим слід створити умови для підвищення професійного рівня, реалізації потенціалу. Третя категорія дорослих, незважаючи на те, що вона досягла певного соціального і професійного статусу, також вимагає постійного, адаптивного по характеру навчання, але це навчання у багатьох випадках неможливе без взаємодії з двома першими категоріями, в ході якої здійснюється взаємонавчання. Для кожної категорії необхідно встановити цілі, підходи, методи навчання, визначити взаємодію працівників, що відносяться до різних категорій, встановивши, наприклад стосунки наставництва.

Викладачі системи додаткової професійної освіти відмічають наступні

достоїнства: можливість адаптації змісту до потреб слухача; вибір змісту відповідно до заявленої слухачем проблеми; облік інтересів і проблем слухачів; розширення ринку збуту освітніх послуг; формування портфеля замовлень; гнучкий графік засвоєння нового змісту і методів; накопичувальний принцип в самооцінці; позбавлення від споживчої позиції. До особливостей дорослих учнів відносять потребу в обґрунтуванні (сенсі); потреба в самостійності; життєвий досвід; назріла необхідність; практична спрямованість.

Ми вчимося коли у нас є настрій для цього. Коли ми вчимося, ми часто намагаємося підкріпити і обґрунтувати нашу позицію. Ми шукаємо матеріали, які підтримують нашу точку зору або які її виражають. У такий спосіб ми поглиблюємо наше розуміння. Вчитися - це все одно що дивитися в мікроскоп і аналізувати ту картину, яка відкривається вашому погляду. Наше завдання дивитися і намагатися дізнатися правду про даний предмет.

Однак, існує декілька типів уявних перешкод, які заважають нам вчитися і просуватися вперед у нашому мисленні. Одна з найбільших і найбільш небезпечних перешкод - це лінь, страх, обережність. Процес пізнання немає кінця. Чим більше ми бачимо, відчуваємо, тим більше нам хочеться дізнатися і випробувати; чим більше ми подорожуємо, тим ясніше усвідомлюємо бескрайність світу; чим більше ми знаємо, тим очевидніше стає для нас, як багато ми ще не знаємо.

Тому, перспективними напрямками досліджень у даному напрямі можуть бути: порівняльна характеристика проблем освіти дорослих у регіонах України, розв'язання проблем даного напрямку діяльності у країнах Європи, шляхи удосконалення роботи інститутів післядипломної освіти педагогічних працівників України.

Стражникова И.В.

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ ВЗРОСЛЫХ
ЗАПАДНОГО РЕГИОНА УКРАИНЫ
В НАРАБОТКЕ УЧЕНЫХ КОНЦА XX – НАЧАЛА XXI СТОЛІТТЯ**

В статье рассматриваются проблемы образования взрослых в западном регионе Украины в разные периоды, пути решения вопроса анальфабетизма, принципы современной

андрагогики и причины нежелания продолжать обучение современных взрослых людей.

Ключевые слова: западный регион Украины, образование взрослых, процесс обучения, особенности взрослых учеников, принципы, методы, формы.

Straznikova I.V.

**PSYCHOLOGY-PEDAGOGICAL PROBLEMS OF EDUCATION OF ADULTS OF
WESTERN REGION OF UKRAINE IN WORK OF SCIENTIFIC
OF THE END OF XX – BEGAN OF XXI CENTURY**

The problems of education of adults in the western region of Ukraine in different periods, ways of decision of the question of analphabetism, principles of the modern andrapedagogic and the reasons of unwillingness to continue teaching of the modern persons of ripe years are examined in the article.

Keywords: western region of Ukraine, education of adults, teaching process, features of adult students, principles, methods, forms.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воробець І. В. Освіта дорослих у Галичині (1891-1939 рр.) / Автореф. дис... канд. пед. наук / І.В.Воробець. - Івано-Франківськ, 2001. – 20 с.
2. Поточни Є. Розвиток освіти дорослих в Галичині (1867-1918 рр.) / Автореф. дис...доктора пед. наук / Є.Поточни. – Київ, 1999. – 40 с.
3. Тимчук Л. І. Організаційно-педагогічні засади української освіти дорослих на Буковині (1869-1940 рр.) / Автореф. дис... канд. пед. наук / Л.І.Тимчук. - Івано-Франківськ, 2005. - 20 с.